

УДК 336.71(4)

*О.І. Кіреєв, канд. екон. наук,
Державна податкова адміністрація України;
Р.М. Набок, Національний банк України*

РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Постановка проблеми. Суттєві зміни, які переживає банківська сфера в усьому світі, характеризуються глобалізацією фінансових ринків, збільшенням у структурі послуг банків небанківських продуктів, зміною податкового законодавства, підвищенням рівня інформаційних технологій, консолідацією, зменшенням кількості банків та їх спеціалізацією.

Побудова ефективного банківського сектора держави потребує чіткого визначення проблем та розуміння шляхів їх усунення. Важливим є досвід країн, економіки яких наближаються до європейських стандартів взагалі та у фінансовому секторі зокрема.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши структуру фінансових інститутів у країнах, які навесні 2004 р. стали членами ЄС, слід відмітити розвиненість кооперативних та спеціалізованих кредитних інститутів (табл. 1).

Щодо України, особливістю банківського сектора якої є універсальність банків (на відміну від держав з розвинутими банківськими системами, де практика створення спеціалізованих фінансових установ досить поширена і ефективна), вбачається необхідність чіткого структурування банківської системи. Особливо це актуально сьогодні, коли прогресують процеси “вимивання” регіональних банків шляхом поглинання їх іншими (“загальноукраїнськими”) і відбувається перерозподіл сфер впливу між великими банками. В результаті маємо нераціональну структуру банківського сектора:

- станом на 01.07.2004 функціонувало 158 банків, з них 93 – відкриті акціонерні товариства, у яких був відсутній відкритий продаж акцій населенню;
- у Києві на початок травня 2004 р. було 85 банків, при тому, що в 10 областях немає жодного місцевого банку, які могли б забезпечувати розвиток муніципальних потреб, соціально незахищених верств населення та фінансування пріоритетних галузей певного економічного регіону;
- повна відсутність кооперативних банків.

Структура фінансових інститутів у країнах-членах ЄС з 2004 р.

Країна	Комерційні банки		Будівельно-ощадні банки		Кооперативні банки		Кредитні союзи	
	Кількість, од.	Частка у валюті балансу всіх фінансових інститутів, %	Кількість, од.	Частка у валюті балансу всіх фінансових інститутів, %	Кількість, од.	Частка у валюті балансу всіх фінансових інститутів, %	Кількість, од.	Частка у валюті балансу всіх фінансових інститутів, %
Болгарія	34	54,9	-	-	-	-	-	-
Кіпр	14	85,8	362*	н/д	-	-	-	-
Чехія	31	71,3	6	5,2	47	н/д	-	-
Естонія	7	78,9	11	0,1	-	-	-	-
Угорщина	30	62,9	183	4,9	6	0,1	-	-
Литва	14	67,1	-	-	-	-	54	0,3
Латвія	23	80,6	-	-	-	-	26	0,1
Мальта	15	88,0	-	-	-	-	-	-
Польща	66	75,1	-	-	607	3,8	-	-
Румунія	39	59,9	-	-	1	н/д	-	-
Словаччина	19	68,2	3	3,6	-	-	-	-
Словенія	20	н/д	30	н/д	-	-	-	-

* на Кіпрі існує практика поєднання функцій кооперативних кредитних та ощадних установ у так званих CCSS (*co-operative credit and savings society*)

У розвинутих країнах саме кооперативні банки – база для становлення та зростання малого і середнього бізнесу. Сукупні активи таких банків у країнах ЄС складають близько 2000 млрд. євро. Частка кооперативних банків на банківському ринку депозитів у Франції складає 36 %, в Австрії – 31 %, Іспанії – 8 %, Італії – 24 %. На практиці ефективно функціонує структура банківського сектора Німеччини: за розрахунками *Deutsche Bundesbank*, загальні активи складають 6452 млрд. євро, з них частка приватних банків становить 28 %, земельних банків – 20 %, ощадних кас – 15 %, іпотечних банків – 14 %, кооперативних банків – 12 %, будівельних кас – 3 % і банків з особливими завданнями – 3 %.

Для німецької банківської системи характерно те, що поряд з великими приватними банками особливе місце займають кооперативні банки. Діяльність їх асоціюється з обслуговуванням підприємств малого і середнього бізнесу. Співвласниками таких банків є кожний шостий громадянин Німеччини (понад 15 млн. учасників). Кредитні кооперативи, яких нараховується 1400 од., обслуговують понад 30 млн. вкладників через мережу в 13,6 тис. філій, завдяки якій вони представлені в найвіддаленіших куточках Німеччини. Загальні активи кооперативних банків Німеччини за 2003 р. склали 566,4 млрд. євро, в тому числі кредити – 343,6 млрд. євро.

У Німеччині також нараховується 15,2 тис. філій ощадних кас, загальні активи яких становлять 1,1 трлн. євро, в тому числі кредитний портфель – 613 млрд. євро.

З 1999 р. прийнято новий закон про ощадні каси у Франції, відповідно до якого вони втратили статус безприбуткових кредитних установ і були перетворені на кооперативні банки. Тепер ощадкаси (крім місцевих ощадних товариств) можуть виконувати заборонені колись їм функції банків, у тому числі кредитування компаній. Необхідність реформи була обумовлена тим, що практично повна залежність ощадних кас від держави не дозволяла їм розробляти і здійснювати стратегію свого розвитку, щоб протистояти конкуренції, яка зростає на національному і європейському ринках. Крім того, ощадні каси мали потребу в оновленому і динамічному керівництві, а також у налагодженні співробітництва з іншими установами такого ж типу, які функціонують у країнах – партнерах по ЄС.

Частка ощадних кас на банківському ринку депозитів у Франції становить 14 %, в Австрії – 32 %, в Іспанії – 44 %, в Італії – 27 %.

На нашу думку, банківський сектор у цілому буде ефективним лише тоді, коли зможе запропонувати кожному члену суспільства, незалежно від його матеріального стану, прийнятний механізм обслуговування. Нові країни-члени ЄС поступово рухаються в цьому напрямі, реформуючи банківський сектор шляхом поширення практики створення спеціалізованих фінансових установ, які вдало інтегруються в банківську систему, досягаючи при цьому високих результатів діяльності. Їх вузька спеціалізація робить банківську систему країни менш вразливою до можливих негативних процесів.

Показовим прикладом в цьому аспекті є структура німецького банківського сектора – найбільш розвиненого в Європі: кількість монобанків становить 229 од., кредитних кооперативів (Райффайзенбанки та Фольксбанки) – 1490 од., ощадних кас – 519 од., приватних банків – 354 од. (за даними *Deutsche Bundesbank*).

Україна має всі законодавчі підстави для розвитку інфраструктури банківського сектора з урахуванням європейського досвіду. Шкода, що на практиці ситуація виглядає статичною. Сьогодні українська банківська система практично контролюється небагатьма банками.

Варто зазначити про тенденції концентрації банківських капіталів у руках першої десятки банків (більше 60 % активів банківської системи України). Два найбільших – “Аваль” та Приватбанк – рекордно збільшили свої статутні фонди (на 300 млн. грн. кожний), довівши цей показник до 800 млн. грн. і 700 млн. грн. відповідно. У 2003 р. почала збільшуватися відстань між згаданими банками, з одного боку, та рештою банків – з іншого. Частка загальних активів п’яти найбільших банків України на початок 2004 р. складала 38 %, що значно менше ніж у більшості країн ЄС.

З погляду оцінювання ефективності діяльності банків, найбільший інтерес для суспільства становить визначення доцільності їх злиття. Головним результатом процесу консолідації можна вважати зниження ризику

неплатоспроможності окремих банків, але разом із зменшенням їх кількості зростає ризик кризи банківської системи в цілому. Крім того, проведення банками такої політики призводить до фінансового послаблення регіонів, особливо тих, в яких взагалі не існує своїх банків. Має місце ситуація, коли у регіонах діють філії системних банків або невеликі “кишенькові” банки, які не задовольняють попит на банківські послуги. Така ситуація призводить до того, що малі та середні підприємці з регіонів мають певні складнощі з отриманням кредиту (рішення про надання кредиту, як правило, приймається в головному офісі банку), тому що філії вбачають у регіонах насамперед ресурсну базу для головного офісу, а “кишенькові” банки вирішують проблеми своїх акціонерів.

Зважаючи на зазначене вище, особливу увагу має бути приділено відпрацюванню механізмів створення сприятливих умов для розвитку місцевих, кооперативних і спеціалізованих банків.

Аналітики агентства Moody's відмічають як одну з проблем низький ступінь розвитку і фрагментованість національної кредитно-фінансової системи, незважаючи на зменшення кількості банків у країні.

На нашу думку, основними причинами, які можуть активізувати процес розвитку інфраструктури банківського сектора України, є:

- 1) посилення конкуренції, що стимулює пошук нових послуг і спеціалізованих, вузько направлених сфер діяльності;
- 2) добровільна ліквідація, об'єднання за рішенням акціонерів банку, з метою активізації бізнесу (підвищення доходності);
- 3) поглинання з метою завоювання більш вигідних позицій на ринку;
- 4) пошук більш вигідного режиму оподаткування через політичний вплив (лобіювання) тощо;
- 5) підвищення рівня мінімального капіталу для універсальних банків.

Звісно, що від банків посилення конкуренції вимагає вирішення додаткових проблем, а саме:

- подолання більшого тиску, здійснюваного конкурентами;
- застосування нових методів управління;
- впровадження відповідної цінової політики для стандартних товарів і послуг;
- пропонування нових товарів за особливими цінами, які не підпадатимуть під значний вплив ринку;
- необхідність більш конкретного визначення цільових сегментів;
- збільшення витрат на інвестиції (інформаційні технології, контроль якості) або навчання.

Досвід європейських держав, зокрема Польщі, показує, що зростання конкуренції між банківськими установами зумовило низку переваг для споживачів.

Досягнення польських банків значною мірою пов'язані з міжнародною фінансовою системою і становленням банків не як таких, а через їх продукт і вміння розв'язувати питання на користь клієнта. На перший план діяльності

польських банків висувається їх стратегія, яка містить механізми дієвого захисту від іноземних банків і охоплює такі сфери діяльності:

- встановлення тісних зв'язків між банками шляхом створення консорціумів, альянсів, спільного капіталу;
- географічна та функціональна диверсифікація;
- удосконалення методів оцінки кредитного та ринкового ризиків;
- впровадження нових фінансових технологій;
- надання послуг малим і середнім підприємствам та населенню на місцевих ринках;
- інновації у сфері фінансування експорту;
- послуги на ринку капіталу;
- збільшення частки доходів від позабалансової діяльності;
- створення фінансових конгломератів;
- стандартизація продуктів і послуг на підставі міжбанківських домовленостей;
- удосконалення системи розрахунків;
- удосконалення організаційної структури банку;
- конкретизація ролі нагляду.

Стратегічне планування української банківської системи в умовах загострення конкуренції між банками, з огляду на європейський досвід, має передбачати аналіз:

- найбільш рентабельних клієнтів і послуг, які може пропонувати банк;
- можливості зниження цін на продукти та послуги з метою посилення конкурентної позиції;
- важелів, які повинен застосовувати банк у новому, більш конкурентному середовищі;
- механізмів підтримки тривалих стосунків з клієнтами;
- можливостей створення стратегічних альянсів з фінансовими установами із зони євро;
- витрат і доходів, пов'язаних із завойовуванням та утриманням нових ніш на ринку;
- організаційного вдосконалення банківських структур тощо.

Для розвитку мережі регіональних банків, пожвавлення кооперативного руху та заохочення створення спеціалізованих банків необхідно об'єднати зусилля законодавчих, регулюючих служб держави. Роботу доцільно проводити одночасно та паралельно у трьох напрямках:

- по-перше, слід проаналізувати існуючу юридичну базу для здійснення таких перетворень, тобто виявити законодавчо визначені передумови;
- по-друге, оцінити очікуваний ефект проведення структуризації банківської системи України, розробити імітаційну модель наслідків таких нововведень;
- по-третє, змінити психологію ставлення населення та місцевої влади до малих банків.

Такий механізм реорганізації не вплине негативно на ефективність діяльності існуючої сьогодні банківської системи. Більш того, підвищиться рівень якісної конкуренції в регіонах.

Позитивним наслідком розвитку мережі спеціалізованих та регіональних банків стане наближення банківської установи до клієнтів (розвиток таких банківських продуктів як споживче, іпотечне та мікрокредитування тощо).

Основними напрямками структуризації банківської системи мають стати:

- стимулювання створення місцевих, регіональних та кооперативних банків;
- створення та розвиток банків для малого та середнього бізнесу;
- встановлення більш низьких вимог щодо достатності капіталу цих банків (в межах 8 %);
- примусова реорганізація банків, що втратили значну частину капіталу через ризикові активи, що не були повернуті своєчасно.

Отже, для української економіки необхідно стимулювати створення регіональних та кооперативних банків, які б склали ядро банківської системи країни.

Висновки:

1. Україна має всі законодавчі підстави для розвитку інфраструктури банківського сектора з урахуванням європейського досвіду. Але на практиці ситуація виглядає статичною. Сьогодні українська банківська система практично контролюється небагатьма банками.
2. Оцінювання економічної користі злиття та структуризації банків є комплексною програмою і має вирішуватися в загальному контексті вдосконалення організаційно-правових засад реструктуризації, реорганізації управління банками. Проте із зменшенням кількості банків наростає ризик кризи банківської системи в цілому. Отже, стає очевидною необхідність побудови та розвитку мережі регіональних банків, поживлення кооперативного руху та заохочення створення спеціалізованих банків.

Список літератури

1. Вжосек М. Участь іноземного капіталу в банківській системі: польський досвід // www.soskin.info.
2. Денисенко М.П. Грошово-кредитна діяльність банків: Навч. посібник / М.П. Денисенко, В.Г. Кабанов, Л.М. Худолій. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 339 с.
3. Зубченко Л.А. Кооперативные банки и сберегательные кассы: европейские перспективы // Банки: Мировой опыт. – 2002. – № 1. – С. 28-32.
4. Иванова Т.Б., Синько Ю.В. Кредитные кооперативы Германии: история и современность // Финансы и кредит. – 2004. – № 3. – С. 79-90.
5. Матук Ж. Финансовые системы Франции и других стран: Пер. с фр. – М.: Финстатинформ, 1994.
6. Шабаева В.И. Прямое банковское обслуживание в Европе // Банки: Мировой опыт. – 2002. – № 1. – С. 46-48.